

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 21, Sayı: 1, Sayfa: 315-338, ELAZIĞ-2011

ERZURUM MUHÂFAZA-İ MUKADDESÂT VE MÜDÂFAA-İ HUKUK CEMİYETİ

Erzurum Muhafaza-i Mukaddesat and Müdafaa-i Hukuk Society

Erdal AYDOĞAN¹

Asaf ÖZKAN²

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan işgallere karşı direnişi başlatan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, bu mücadeleyi sonuca ulaştırmak için yardımına başvurabilecekleri çok fazla alternatifleri yoktu. Millî Mücadele'nin amacına ulaşabilmesi için gerekli olan yardımı sağlama konusunda en yakın görünen devlet, yeni bir siyasal rejimi oturtmaya çalışan Sovyet Rusya idi.

Sovyet Rusya'nın da hem rejimini ihraç edebilmek hem de batılı ülkeler tarafından uygulanan tecrit politikasını kırmak için bir çıkış kapısına ihtiyacı vardı. İki ülkenin menfaatlerinin çakışması sonucu, TBMM Hükümeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra ilişkiler başlatılmıştı. Sovyet Rusya ile başlayan bu sıcak ilişkiler bazı çevrelerin Anadolu'da Sosyalist-Komünist ideolojinin yayılması için gayret göstermesine neden olurken, bazı çevrelerin de buna karşı harekete geçmesine sebebiyet vermiştir. Ülkede Sosyalist-Komünist fikirlerin yayılacağı endişesi, sınır şehri olması ve aktif siyasal yaşamı nedeni ile en fazla Erzurum'da hissedilmişti. Çok geçmeden Sosyalist-Komünist fikirlere karşı bir araya gelen Erzurumlular, Erzurum'un önde gelen simalarından Hoca Raif Efendi'nin önderliğinde Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti'ni kurarak faaliyete geçmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hoca Raif Efendi, Komünizm-Sosyalizm, Halkçılık, Şapka Kanunu, Muhafazakârlık.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Pasha and his friends, resisting against the occupations after Mondros Armistice, have no more alternatives for reaching result. Soviet Russia, having a new political regime, was the helper of the National Struggle for reaching its aim.

Soviet Russia needed an exit both to export its regime and to break the isolation politics practiced by Western Countries. As a result of two countries' advantage, after the foundation of Turkish Grand National Assembly Government, relations had been begun. Relationships with Soviet Russia resulted with the spread of Socialist- Communist ideology among the some circles, and some circles resist this ideology. Fear of Socialist-Communist ideology in Turkey was felt in Erzurum being a border city. Erzurum people, being against Socialist- Communist ideology, founded the Muhafaza-i Mukaddesat Society in the leadership of Raif Hodja.

Key Words: Raif Hodja, Communism- Socialism, Populism, Hat Law, Conservatism.

¹ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

² Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.

Giriş

Milli Mücadele'nin fikri alt yapısı, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki çalışmalarıyla hazırlanmıştı. Amasya'da, Erzurum'da atılan ilk adımlardan sonra Sivas'ta bölgesel direniş örgütlerinin Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmesiyle yeni bir safhaya girilmişti. Bu sürecin sonunda teşekkül eden Temsil Heyeti, bir yürütme organı gibi çalışmaya başlayacaktır.

Temsil Heyeti, bir taraftan ülke yönetimine ortak olmaya çalışırken diğer taraftan Doğu'da Kazım Karabekir, Batı'da Ali Fuat Paşa gibi milliyetçi kumandanlar aracılığıyla orduyu kontrol altına almaya başlamıştı. Ancak Mütareke süreciyle başlayan düşman işgallerine karşı girişilen Millî Mücadele hareketini yürüten kadroların arasında, BMM'nin açılışından bir müddet sonra fikir ayrılıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu muhalif hareketlerin ortaya çıkışında şahsi ihtirasların yanında ideolojik görüşlerdeki farklılıkların da etkili olduğu dikkati çekmektedir³.

BMM'nin açılışından sonra gündemi meşgul eden muhalif hareketlerden birisi de Erzurum'da kurulan Muhafaza-i Mukaddesât Cemiyeti ve onun faaliyetleri olmuştur.

A- Muhafaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Kurulmadan Önce Erzurum'da Yaşanan Bazı Gelişmeler

Mondros Mütarekesi ahkâmınca Osmanlı Ordusu'nun geri çekilmesiyle tekrar işgal altında kalan ve Ermeni Komiteleri'nin terör eylemlerine sahne olan Elviye-i Selase'ye sınır olması ve BMM Hükümeti'ne bağlı Kazım Karabekir Paşa Kumandasındaki tek düzenli ordu olan XV. Kolordu'nun burada olmasından dolayı Erzurum, BMM Hükümeti için büyük önem arz etmekteydi.

Bu nazik durumdan dolayı Erzurum'da bulunan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ve Erzurum halkı bir an önce Ermenilere karşı askerî harekâta geçilmesi konusunda çalışmalar yapıyorlardı. Ancak Kurtuluş Savaşı'nın başlamasıyla Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştı. Bu süreç yalnızca dostluk, iyi ilişkileri geliştirmek olarak değerlendirilmemelidir. Bu savaşta başarı biraz da Sovyet Rusya'dan gelecek silah, cephane ve parasal desteğe bağlı idi. Bu ilişkilerin gelişmesinde Sovyet Rusya'nın da büyük kazanımları olacaktı. Bu kazanım; yeni rejimin ihracı ve dış dünyada taraftar bulmak ve yaşamak anlamına geliyordu. Bunun için karşılıklı çıkarlara dayalı bir ilişki geliştirilmek isteniyordu.

³ I.Meclis'te muhalefet konusunda daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup**, 2.bs., İstanbul, 1995.

İlişkilerin bu doğrultuda başlaması beraberinde aydınların tavrını da etkilemiş, bazı kesimler tarafından Komünizm ve İslam'ın birbirine çok benzediği vurgulanmıştı. Bu yakınlaşma artık teoriden çıkmış taraftar ve eylem alanı bulmaya başlamıştı.⁴ Doğu Harekâtı için yapılan hazırlıkların aralıksız devam ettiği sıralarda Sovyetlerle Azerbaycan konusunda bile pazarlıklar yapılmaktaydı.⁵ Ayrıca bu atmosfer içinde Bakû'de Doğu Halkları Kongresi tertip ediliyordu⁶.

Doğu harekâtının tartışıldığı bu dönemde Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalar aleyhinde Meclis içinden ve dışından yapılan propagandalarla, ordunun ve meclisin maneviyatını kırma çabaları dikkat çekmekteydi. Bu gelişmeler hakkında Kâzım Karabekir Paşa, 11 Haziran 1920'de Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Paşa'ya şunları yazmıştı: “Maksatlarımızı ve hareketlerimizi öğrenmek ve aleyhimizde propaganda yapmak için İngilizlerin pek büyük fedakârlıklar yaptığını, Gürcü ve Ermeni muhitlerindeki faaliyetlerinden ve aldığımız malumat ile tuttuğumuz esirlerden anlıyorum. Millet Meclisi'nin niyet ve efkârına vakıf ve hatta bazı azanın hareketına bile hakim olmak için düşmanın bilhassa Ankara'da ümit edilmeyen kimselerle ve akla gelmeyen vesait ile bir casus şebekesi vücuda getirmeğe çalışacağını pek muhtemel görüyorum ve tedbir ve ihtiyat nokta-i nazarından, böyle bir ihtimali kabul ediyorum...”⁷.

Bu sürece paralel olarak Erzurum'da gündemi meşgul eden konulardan birisi de Erzurum Valisi Reşit Paşa'nın görevden alınması yolunda, Kazım Karabekir Paşa tarafından, BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraftı. Kazım Karabekir Paşa, 1 Mayıs 1920 tarihli telgrafında Erzurum Valisi Reşit Paşa'nın Erzurum'a geldiği ilk gün olan 26 Ağustos 1919'dan beri yaptığı icraatlarını özetleyerek; Vali'nin Damat Ferit taraftarı olduğunu ve bir an önce görevden alınması gerektiğini belirtmişti. Paşa, yeni vali atanıncaya kadar da vali vekilliği için XV. Kolordu Erkân-ı Harp Reisi Miralay Kazım Bey'i önermişti. Kazım Karabekir Paşa'nın uyarılarını dikkate alan Ankara Hükümeti, 9 Mayıs 1920'de Reşit Paşa'yı görevden alarak yerine Kazım Karabekir

⁴ Tolga Başak, **Milli Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu** (Y.Y.L.T.), Erzurum, 2000, s.135.

⁵ “Ankara Hükümeti Rusya'dan istediği yardıma karşılık Azerbaycan da Rusya'nın himayesine terk edilmiştir.” Erol Kaymak, **Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı**, İstanbul, 2000, s.212-213.

⁶ **Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakû 1920 (Belgeler)**, 3.bs., İstanbul, 1999; Yavuz Aslan, **Birinci Doğu Halkları Kongresi, (1-7 Eylül 1920-Bakû)**, İstanbul, 2007.

⁷ “Ağustos'ta Karargahımdan, Erzurumlu bir levazım çavuşunun Erzurum'da ailesine yazdığı mektupta şöyle deniliyordu: “Mustafa Kemal Paşa ve Ankara'daki kumandanlar şark hareketinin aleyhinde oldukları halde bizim genç kumandan bizi felakete sürüklüyor her şeyi satın bir araba alın muhacerete hazırlanın” diyordu. Kâzım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, 12, İstanbul, 1997, s.3582- vd.

Paşa'yı Vali Vekilliği'ne getirmişti. Daha sonra Kazım Karabekir Paşa, Doğu Harekâtını başlatmak üzere Kolordu Karargâhını Hasankale'ye taşıyınca yerine Miralay Kazım Bey'i Vali Vekilliği'ne bırakmıştı⁸.

Kazım Karabekir Paşa'nın askerî yetkilerinin yanında mülkî yetkilerle de donanması Erzurum halkı tarafından genelde memnuniyetle karşılanmasına rağmen, bu durumdan hoşnut olmayan çevreler de mevcuttu. Erzurum ve çevresinin, İstanbul Hükümeti tarafından gereken ilginin gösterilmemesi nedeniyle sosyo-ekonomik açıdan geri kaldığını düşünen aydınlar Halkçılık fikrinin de etkisiyle, 1919 yılının sonlarına doğru Erzurum'da, İstanbul'dan ayrı bir idare tarzının geliştirilmesi yönünde fikirler beyan etmekteydi. Bu fikirler daha önce İttihât ve Terakkî Cemiyeti'nin yayın organı olarak çıkmakta olan Albayrak Gazetesi çevresinde toplanmış genç aydınlar arasında daha çok taraftar bulmaktaydı. Örneğin 14 Aralık 1919 tarihli Albayrak Gazetesi'nde çıkan "Şarkî Anadolu'nun Hakiki Vaziyeti" başlıklı yazıda; vatanın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra öncelikle Şarkî Anadolu'nun insanî bir düzen içerisinde yönetileceği yeni bir idare tarzının kabul edilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Önerilen idare şekli de her vilayetin kendi kendini idareye malik olduğu ve halkın da idareye iştirak ettiği Halk Hükümeti sistemi idi⁹.

Bu fikirlerini hayata geçirmek arzusuyla 8 Ağustos'ta Albayrak Gazetesi sahibi Mithat ve Öğretmen Okulu Müdürü Cevat Dursunoğlu o sıralarda Hasankale'de bulunan Kâzım Karabekir Paşa'yı kârargâhında ziyaret ederek Erzurum'da bir "Halk Hükümeti'nin" kurulmasının elzem olduğunu anlattılar. Onlara göre Erzurum'u Erzurumlular idare etmeliydi. Genç aydınların bu düşüncelerine karşı Kazım Karabekir Paşa; "...kendilerine de buna katiyen müsaade etmeyeceğimi Ankara'da Millî Hükümet'in kanunlarından hariç her teşebbüsü ezeceğimi anlattım" diyerek onları uyarmış ve engel olacağını belirtmişti¹⁰.

⁸ Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, Ankara, 1968-1969, s.261-264; Kamil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstanbul, 1975, s.60-64; Haluk Selvi, **Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Ankara, 2000, s.321-322.

⁹ **Albayrak**, 14 Kânûn-i Evvel 1335/14 Aralık 1919, No:52; Dursun Ali Akbulut, **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991, s.46-47.

¹⁰ Kazım Karabekir Paşa bu konu ile ilgili ayrıca şu bilgileri vermektedir: "Erzurum'daki cereyanlardan haber alınca esasen 3 Ağustos'ta maiyet kumandanlarıma sözlü ve yazılı şu emri vermiştim: Bakû'deki Türk Komünist Partisi'nin memleketimiz içinde Millet Meclisi'nin haber olmadan ufak rütbelilerle veya halk ile teşkilat yaparak icraata kalkışması felaket olur. Bütün kuvvetimizin sarfıyla her şeyin Millet Meclisi'nce yukarıdan aşağıya yapılmasını temin etmek vazifemizdir. Eğer komünizm kabul edilmek lazımsa bunu ancak Millet Meclisi kabul edebilir". Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul, 1990, s.796.

Albayrakçılar, Kazım Karabekir Paşa'dan istedikleri desteği alamayacaklarını anlayınca yeni arayışlara girerek BMM'deki Erzurum Mebusları Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerle temasa geçmişlerdi. Bu temaslar sonucunda Eylül ayında Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi ve Adliye Vekili Celaleddin Arif ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyler birtakım gerekçelerle Erzurum'a gelmişlerdi. Her ikisinin de Erzurum'a gelişlerinin görünür sebebi Erzurum Vali Vekili Miralay Kâzım Bey (Dirik) hakkında çıkan yolsuzluk haberleriydi. "Fakat bir de olayın gizli yönü vardı. O da vilayet makamının seçimle işbaşına getirilecek bir vali tarafından doldurulması idi"¹¹.

Böylece Celaleddin Arif Bey ve Hüseyin Avni Beylerin Erzurum'a gelmeleri, Halk Hükümeti kurma çalışmalarına ivme kattı. Bu ikili Erzurum'daki Hükümet erkânının Erzurumlu olmasını istediği gibi Vali Vekili ve Kolordu Kumandan Vekili Miralay Kâzım (Dirik) Bey aleyhine olan "Büyük hırsızlıklar var, depolardan silah satılmış" gibi dedikoduların aslını öğrenmeye ve hatta bundan istifade ile Mebus Hüseyin Avni Bey'in Erzurum Valiliği'ne atanmasına çalışmışlardı¹². Bu tavırlarıyla da kendileri Erzurum'da "Halk Hükümeti" taraftarlarıyla yakınlaşmış, diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa'ya dikkat çekici telgraflar çekmişlerdi. Bu telgraflarla hem şikâyetlerini hem de yapılması gerekenleri dikte ediyorlardı. Onlara göre;

- Erzurum ahalişi hassasiyet ve galeyana içindedir. Galeyan sebebi yolsuzluklardır,
- Yolsuzluklara dahil olmuş memurlar değiştirilmeli ve cezalandırılmalıdır,
- Vali Vekili Miralay Kâzım Bey hakkında şikâyetler oldukça fazladır,
- Erzurum Valiliği'ne Adana Eski Valisi Nazım Bey atanmalıdır,
- Ankara, şikâyetleri dikkate alınmalıdır, aksi halde Ankara'ya olan itimad ortadan kalkabilir¹³.

Bu yazışmalar karşısında Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı yazışmalardan sonra Celalettin Arif Bey'i kontrolüne alabilmek için O'na Erzurum Vali Vekilliği'ni kabul ettirmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi azalığıyla memuriyet bir zat uhdesinde içtima edemeyeceği, bunun Nisab-ı

¹¹ Akbulut, **Albayrak Olayı**, s.46-47; Haluk Selvi, **Büyük Millet Meclisi'nde Celaleddin Arif Bey (1875-1930)**, (Y.Y.L.T.), Erzurum, 1994, s.76; Özellikle Celalettin Arif Bey'in izin gerekçesi dikkat çekicidir. "Dimağ yorgunluğunu" ileri sürerek 15 Ağustos 1920 tarihinde bir tavrile Meclis Riyasetine müracaat ederek iki ay izin almıştı. Refik Korkut, **Milli Mücadele Takvimi, (Tarihsiz)**, s.227.

¹² Kâzım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, s.3588.

¹³ Dursun Ali Akbulut, "Şark Harekatı Öncesi Celaleddin Arif Bey'in Erzurum'a Gelişi ve Erzurum'da Bazı Hadiseler", **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, 3/1, (19 Mayıs 1989), s.75.

Müzakere Kanunu'na mugayir olduğunu yazmıştı. Erzurum Valiliği için de Trabzon Valisi Hamid Bey'in düşünüldüğünü bildirmişti¹⁴.

Bu süreçte Ankara'nın emriyle Doğu Harekâtı başlatılmış, 30 Ekim'de Kars kurtarılmış, 8 Kasım'da da Gümrü ele geçirilmiş, 27 Kasım'da da barış görüşmelerine başlanmıştı. Erzurum'da aradığını bulamayan Celaleddin Arif Bey ve Hüseyin Avni Beyler 26 Kasım'da Erzurum'dan ayrılmışlar ve Ankara'da Meclis'te çalışmalarına devam etmişlerdi.

Daha sonra Ankara'nın istekleri doğrultusunda Hamit Bey, 4 Ekim 1920'de Kâzım Karabekir'in de desteğiyle Erzurum Valiliği'ne atanmıştı. Erzurum Valiliği için Hamit Bey'in üzerinde durulmasında, Hamit Bey'in Trabzon Valiliği dönemindeki tecrübelerinden ve idari meselelerde gösterdiği becerilerinden faydalanma düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir¹⁵.

B- Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kurulması

Erzurum'daki Halk Hükümeti kurma girişimlerinin yanı sıra Albayrakçıların uygulama alanına koymaya çalıştıkları Halkçılık¹⁶ düşüncesi, Mustafa Kemal Paşa tarafından Halkçılık Programı adı altında kanunlaşmak üzere 13 Eylül 1920'de Meclis'e sunulmuştu. Bir taraftan Halkçılık Programı'nın BMM'de tartışılmaya başlanması, diğer taraftan Erzurum'daki Halk Hükümeti kurma girişimleri ve ayrıca Bakû'deki Doğu Halkları Kongresi'nden sonra Türkiye Komünist Fırkası Başkanı Mustafa Suphi'nin 17 arkadaşıyla beraber Erzurum'a doğru hareket ettikleri haberi, Erzurum'da komünist karşıtı çevrelerin heyecanlanmasına neden olmuştu¹⁷.

Ankara'da Meclis'in açılmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkan muhalif tavır ve bu süreçte yaşanan olumsuzlukların yansımaları, Erzurum'da da dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştı. Ankara'nın ve Kâzım Karabekir'in zamanında aldıkları tedbirler sayesinde yaşanan gerilim yatıştırılmıştı. Bu süreç Erzurum'a Hamit Bey'in Vali, Rüştü Bey'in de

¹⁴ Selvi, **Büyük Millet Meclisi'nde Celaleddin Arif Bey**, s.79.

¹⁵ Halit Eken, **Bir Milli Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızâde Hamit Bey**, İstanbul, 2008, s.191-192.

¹⁶ Bu dönemde Albayrak Gazetesi'nde Sosyalizm ve Halkçılık düşüncesi ile ilgili birçok yazı yayınlanıyordu. Bkz: Mithat, "Halkçılık", **Albayrak**, 13 Mayıs 1336/1920, No:91; Müştak Sıtkı, "Fakirler Yurdu", **Albayrak**, 24 Mayıs 1336/1920, No:93; Mithat, "Türk Âlemi de Fecr-i Saadet'e Ulaşmaktadır", **Albayrak**, 19 Temmuz 1336/1920, No:101; Salih Zeki, "Yeni İnkılâb", **Albayrak**, 9Ağustos 1336/1920, No:104.

¹⁷ Bu konuda Erzurum Mebusu Mustafa Durak Sakarya, Mecliste ilginç bir konuşma yapar. Şöyle der: "Bendenizde itiraf ederim ki geçen sene bu mevsimlerde burada bulunduğumuz zaman filan yerde kırmızı ordu denildikçe, zannediyorum ki, Rusya'dan bize imdat gönderiyorlar. Bilmiyorduk ki memleketimizin içine kundak sokuyorlar..." **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, 2, Ankara, 1985, s.28 vd.

Kolordu Kumandan Vekili olarak atanmasıyla sonuçlandırılmıştı.

Zaten Halk Hükümeti kurma girişimleri nedeniyle ikiye bölünmüş olan Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Heyeti içerisinde de ayrılıklar baş göstermiş ve Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti, 20 Aralık 1920 tarihli Albayrak Gazetesi'nde yayınlanan; “Şekl-i hazırıyla devam-ı mesai memleket için faideli olamayacağına kani olduklarından bahsle Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi bil-ittifak istifa eylemiştir” şeklindeki açıklamayla çalışmalarına son verdiğini kamuoyuna duyurmuştu¹⁸. Bu ilandan bir müddet sonra Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Heyeti, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'a geleceği haberleri üzerine 15 Ocak 1921'de Vali'ye verdikleri dilekçeyle istifa kararını resmiyete dökmüşlerdi. Heyet'in istifasının gerekçesi komünizm cereyanının Hükümetçe kabul edildiği düşüncesiydi¹⁹.

Bu gelişmelerden sonra Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin muhafazakâr üyeleri, 21 Ocak 1921'de Erzurum Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyetin başkanlığına Erzurum'un sayılan ve sevilen kişilerinden, özellikle de Erzurum Kongresi'nin toplanma süreci ve çalışmalarında büyük hizmetleri olmuş olan, Hoca Raif Efendi getirildi. Üyelerinden bazıları şunlardı; “Müfti Sadık, İsmail Efendizâde Tevfik, Korukçuzâde Rıza, Milletvekili Durak, eski milletvekili Seyfullah, Leylizâde İbrahim, Dervişağa Hatibi Ahmed, Hatipzâde Ragıp, Gümrükçüzade Münib, Remzizâde Abdürrahim, eski belediye başkanı Ömerbeyzade Ömer, Emekli Yüzbaşı Mustafa, Ziyazade Fevzi, Esnaflar Şeyhi Arif, Evkafçızâde Tevfik” idi²⁰.

Bu süreci dönemin Erzurum Valisi Hamit Bey şöyle anlatır: “Kendi iddiasınca Bolşevik aleminin Türk kahramanı Mustafa Suphi on yedi itbaiyle ve bir çok propaganda vesaitiyle Bakû'dan gelerek Kars'da karar kıldılar. Faaliyet haberleri Erzurum'a kadar yayılmaya başlayınca Erzurum'da bir kuşku ve hareket baş gösterdi. Önce ileri gelenlerden kurulu bir heyet vilayet makamına gelip benden izahat istediler. Ertesi günü belediyede içtima ederek azanın dağılmasıyla inhilal etmiş bulunan eski Müdafaa-i Hukuk'un yerine Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin ihyasına karar verdiler. Ve heyet-

¹⁸ **Albayrak**, 20 Kânûn-i Evvel 1336/1920, No:123.

¹⁹ Hikmet Bayur, “Mustafa Suphi ve Milli Mücadeleye El Koymaya çalışan Baş dışarıda Akımlar”; **Belleten**, 140/XXXV(Ekim 1971), s.646; Akbulut, **Albayrak Olayı**, s.74; Selvi, **Milli Mücadele'de Erzurum**, s.341; Erzurum Mebusu Durak Bey, Türkiye Komünist Partisi'nin kurulması hakkında 2/3 Ocak 1921'de TBMM bir telgraf çekmişti. Bu telgrafa Mustafa Kemal 16 Ocak'ta şu cevabı: “Yeni kurulan parti ile vatanın birlik ve düzenliğinin korunacağı...” ifade etmişti. Haluk Selvi, **Milli Mücadele'de Erzurum**, s.340.

²⁰ Enver Konukçu, **Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum**, Ankara, 1992, s.933, Ömer Hakan Özalp, **Hoca Şeyh, Siyasetçi Erzurumlu Yeşilzade Mehmet Salih Efendi**, İstanbul, 1999, s.47.

i idare için içlerinden yirmi kişi ayırdılar. Bu heyet Bolşevikliğin hakiki mahiyetine, tehlikelerine dair etraflı ve basılı bir beyanname yayınladı ve bütün vilâyetlere, kazalara ve Ankara'ya gönderdi ”²¹.

Cemiyet bir de Nizamname hazırlamıştı. Bu Nizamname'nin 2. Maddesi'nde Cemiyetin kuruluş sebebi; şöyle izah ediliyordu: “Madde: 2- Beş altı seneden beri felaketin envainına maruz kaldıktan sonra neticesinde de tamâmiyet ve mevcudiyet ve hak-ı istiklâlîne hariçten darbeler indirilerek parça parça taht-ı esarete alınmak istenilmesi suretiyle zaten hukukuna karşı haricen vaki siyasi tecavüzlerden dolayı hukukunu müdâfaa zımında çırpınmakta olan biçare millet ve memleketin bu kere de inkılâb-ı içtimai namı altında bütün mukaddesat ve maaliyât-ı diniye ve ahlak ve adât ve adabına ve ananât-ı milliyeyi tezlilen ayaklar altına alınarak milleti yegane istinadgâhı olan mefkure-i diniye ve kuvve-i maneviyeden mahrum ve bütün hak ve hukuktan tecrdi edilmiş bir hayvan sürüsü şekline bil-ifrağ olvechile baziçe-i hevsât ve alet-i intifa edilmesi niyet-i hainanesiyle ve (Bolşevik) komünistlik ve halkçı iştirakiyyun gibi bir takım unvanlarla büyük bir surette hariçte ve hariçtekilere peyrev olarak kısım kısım da dahil-i memlekette din ve millet aleyhinde bir takım teşkilat-ı muzır ve teşebbüsât-ı mühlikede bulunduğu ve hatta bunlardan bazı hain serserilerin muntazam teşkilat tahtında serbestçe hariçten memlekete gelmekte olduğu haber alınması üzerine Erzurum ahalisinin iştirakiyle vuku bulan bir içtima-i umumide muhalif-i din ve kanun bu gibi teşebbüsât-ı meluneye mani olmak ve beliren tehlikelerin önüne geçilmek için icab eden her nevi teşebbüsatta bulunmak üzere yirmi kişiden mürekkeb bir heyet bil-intihab teşkil edilip derhal mülhak kazalar Müdâfaa-i Hukuk Şubeleri ve beledî daireleri ile leddilmuhabere teşebbüs ve intihab vaki bittasdik ve takib-i maksat ve istihsal-i gayede iştiraklerini teminen cevap alınmakla cemiyet-i mezkure teessüs etmiştir”. Cemiyet'in amacı ise Nizamname'nin 3. Maddesi'nde şu şekilde açıklamıştı: “ (1) Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas Kongresi'nde ittihaz ve rehber-i hareket olarak kabul ettiği mukarrerat meyanında tasrih edilmiş olan maksat ve esasatın aynı. (2) İkinci maddede beyan olunduğu veçhile hariç ve dahilde birtakım nâm ve unvanlarla mesalik-i içtimaiye diyerek meydana konulmakta olup akaid-i diniye ve ahkam-ı şeriyemizle kat'iiyyen gayr-i kabil-i telif bulunan derununda hükümet, hükümet-i İslamiye ve din-i resmîsi, din-i İslamdır diye musarrah kanun-ı esasi-i Osmani ahkamına da taban tabana zıt ve mütebayın bulunan birtakım küfür ve eshad-ı zındıka ve fesad kavaid ve

²¹ Meşhur Valiler (50 Ünlü Vali), Ankara, 1969, s.436.

nazariyeleriyle bunların mucit ve müntesip ve naşirlerine mukabeleten müdâfaa için lazım gelen esbabı vesail-i ihzar ve icabat-ı saire-i lazımeğe tevessülle bir İslam memleketi olan vatanımızı bu yüzden bir fitne ve fesad ocağı olmaktan vikayedir”²².

Komünizme duyulan öfkenin bir sonucu gibi görülen bu gelişmeleri Vali Hamit Bey, Ankara’ya şu telgrafla duyurmuştu: “Mustafa Suphi’nin takarrübü ve Ankara’dan Cafer’in hemşehrilerine serian Bolşevik olun, kesiniz, kırmız, herkesi seviyenize indiriniz” gibi hezeyanları muhtevi gönderdiği mektup, Erzurum halkını fevkalade heyecanlandırmış ve harekete geçirmiştir”²³.

Erzurum’da muhalif bir örgütlenme görünümünde meydana gelen Muhâfaza-i Mukaddesât hareketi, aslında bir sürecin sonucuydu. Daha önce Müdâfaa-i Hukuk örgütünün içinde başlayan anlaşmazlıklar beraberinde örgütten istifaları getirmişti. “Halkçılık” ve “Halk Hükümeti” gibi söylemler Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’nde Hoca Raif Efendi’nin başını çektiği muhâfazakârları rahatsız etmiş, örgütte komünist eğilimlere öfkeyi artırmıştı²⁴.

Erzurum’da yaşananların bir tertip olduğu savını ileri süren Rasih Nuri, Ebulhindili Cafer’in mektubunun Bolşeviklik ve Mustafa Suphi’yle ilişkisi olmadığını, aksine bunun Karabekir Paşa ile Hamid Bey’in planının bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Yine Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti’ni anti-komünist bir dernek olarak gören Rasih Nuri’ye göre Karabekir Paşa ve Vali Hamit Bey bu derneği kullanmak suretiyle halkın duygularını istismar ederek Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yok edilmelerinde önemli roller üstlenmişlerdir²⁵.

Bu sav, Muhâfaza-i Mukaddesât hareketini izah etmekte yetersiz gibi görünüyor. Bu dönemde özellikle 20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Saltanat ve Hilafet’ten söz edilmemesi üzerine Kazım Karabekir Paşa’nın da dahil olduğu bazı çevrelerde Mustafa Kemal Paşa’nın Saltanat ve Hilafeti kaldırarak Cumhuriyet’e doğru gideceği endişesini artırdı. Zaten Meclis’teki ilk düşünce ayrılığı ve muhalif oluşumların ortaya çıkışı da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun kabul edildiği döneme rast gelmektedir. Tesanüt Grubu, Halk Zümresi, Müdâfaa-i Hukuk Zümresi, İstiklâl Zümresi

²² Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s.933.

²³ Yavuz Aslan, **Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Ankara, 1997, s.312-313.

²⁴ Aslan, **Türkiye’de Komünist**, s.314.

²⁵ Rasih Nuri İleri, **Atatürk ve Komünizm**, İstanbul, 1970, s.227. Halbuki Vali Hamit Bey hatıralarında Kazım Karabekir Paşa’nın da bu dönemde komünizm taraftarı olduğunu ve bu yönde propaganda yaptığını iddia etmektedir. Bkz: Eken, **Kapancızâde Hamit Bey**, s.594-598.

ve İslahat Grubu bu fikir ayrılıklarının sonucunda doğmuştu²⁶.

Dursun Ali Akbulut ise bu hareketi şöyle değerlendiriyor: “Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdafâa-i Hukuk Cemiyeti anti-komünist bir hareket olarak doğmuştur. İster içeride, ister dışarıda olsun, bütün Bolşevik cereyanlara karşıdır. Bolşevik eğilimli hareket 1921 Mart’ında Erzurum’da susturulunca, Muhâfaza-i Mukaddesât; Padişah ve Saltanatın hukuku meseleleriyle uğraşmaya başlayacaktır”²⁷.

Halide Edip ise bu hareketi Türkiye’de var olan Garp ve Şark taraftarlarının bir mücadelesi olarak değerlendirmiştir²⁸. Kendi ifadesiyle; “Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin kuruluş günlerinden bahsederken şarka dönenlerin, sırf garp düşmanlığından dolayı komünizme taraftar olduklarını da kabul etmek hakikate mugayir olur. Çünkü müfrit muhafazakârların “Muhafaza-i Mukaddesat” ismi altında kurdukları cemiyet, komünizmi İslamiyet düşmanı telakki etmiş ve olanca gayreti ile Şark Vilayetlerini komünizm tesirlerine karşı muhafazaya çalışmıştı”. Ayrıca Halide Edip, Erzurum’dan gelen bu tepkiyi Şarktan gelen bir temayülün Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyetini kurduğunu ve bu tür eğilimlerin istikbalde dini bir idarenin tesisi fikrine zemin hazırladığı şeklinde izah etmiştir.²⁹

Mustafa Kemal Paşa, Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti’nin kuruluşu ve faaliyetlerinden Vali Hamit Bey’in 16 Ocak 1921 tarihli telgrafıyla haberdar olmuştu. Hamit Bey telgrafında; Cemiyet’in komünizm tehlikesine karşı kurulduğunu, bunun saiki ise komünizmin hükümetçe tasvip edildiği düşüncesi olduğunu, kendisinin bu konuda Raif Efendi ve arkadaşlarını ikna etmeye çalıştığını ancak başarılı olamadığını belirttiikten sonra, bu konuda Ankara’dan yardım beklediğini ifade ediyordu³⁰.

Bu oluşumu Mustafa Kemal Paşa ise Nutuk’ta şöyle değerlendiriyor: “Hoca Raif Efendi ve arkadaşları Anadolu ve Rumeli Müdafâa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkez

²⁶ Mahmut Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru 1921-1922**, Ankara, 1971, s.159; Nurşen Mazıcı, **Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul, 1984, s.63; Hüseyin Koca, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları, Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliği’ne**, Konya, 1998, s.264; Karabekir Paşa da meseleyi Cumhuriyet’e gidış olarak değerlendirmiş ve endişelerinin şöyle izah etmiştir: “İstanbul’daki Meşrutiyet hükümetimize karşı fiili bir isyanla Heyet-i Temsiliye’nin Mustafa Kemal Paşa’nın diktatörlüğünde bir Cumhuriyet şekline dönüşmesi demektir. Hem de Bolşeviklerle birleşme felaketine doğru!” Uğur Mumcu, **Kâzım Karabekir Anlatıyor**, 8.bs., İstanbul, 1993, s.44.

²⁷ “Epey zamandan beri ismini işitip bazı ceridelerde okuduğumuz ve ancak ne gibi fitne ve fesat ocağı ve hile hud’a tuzağı olduğunu etraflıca tedkik edemediğimiz komünistlik (Bolşeviklik) ve halkçı iştirakiyun denilen mesail-i iblisaneinin...” Akbulut, **Albayrak Olayı**, s.82- vd.

²⁸ Halide Edip, **Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri**, İstanbul, 1955, s.139.

²⁹ Halide Edip, **Türkiye’de Şark**, s.144 vd.

³⁰ Selvi, **Milli Mücadelede Erzurum**, s.341.

Heyeti'nin adını değiştirdiler. "Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti" dediler. Mevcut cemiyet ilkelerinin başına da Hilafet ve Saltanat makamının ve devlet şeklinin olduğu gibi bırakılmasını sağlayıcı birtakım eklemeler yapmışlar ve bu teşebbüslerini öteki illere, özellikle doğu illerine de birtakım bildirimler göndererek yaymaya kalkışmışlardı. Ben bu durumu öğrenir öğrenmez, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın dikkatini çektim. Hoca Raif Efendi'yi ve arkadaşlarını uyararak bu türlü teşebbüslerden vazgeçirmesini rica ettim"³¹.

Cemiyet, kuruluşundan itibaren komünizm vurgusuyla kendi muhalif kimliğini ve meşruiyetini de bir anlamda kazanmaya çalışmıştı. 1-7 Eylül 1920 Doğu Halkları Birinci Kongresi ve hemen akabinde gerçekleştirilen 10-15 Eylül 1920 Türkiye Komünist Teşkilatının Birinci Kongrelerinde Mustafa Suphi'nin yapmış olduğu konuşmalarda komünizm ve Türkiye hakkında takip edecekleri stratejiler ve beyanatları basında ele alınmaya başlamıştı.³² Sosyalist-komünist hareketlerin bu çalışmalarından rahatsızlık duyan Cemiyet, toplantılar yapıp, komünizm karşıtı beyannameler yayınlayarak halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır³³.

Cemiyet'in göstermiş olduğu bu komünizm karşıtı faaliyetler Ankara Hükümeti'ni ziyadesiyle rahatsız etmişti. Çünkü tam da bu dönemde TBMM Hükümeti Sovyet Rusya'dan istediklerini alabilmek için anlaşma yolları aramaktaydı. Dolayısıyla Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin komünizm karşıtı faaliyetlerinin Sovyet Rusya ile anlaşma zeminini bozacağından endişe edilmekteydi. Böyle bir olumsuzluğun yaşanmaması için Ankara Hükümeti'nin tasvibiyle Dr. Adnan Bey, Dahiliye Vekâleti namına Erzurum Valiliği'ne şu önemli telgrafi çekmişti:

"Erzurum Valisi Hamid Beyefendi'ye,

Erzurum'da ahiren Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti namıyla yeniden bir cemiyet teşekkül ettiği ve cemiyetin maksad-ı teşekkülü komünizm aleyhine propaganda yapmakta olduğu her tarafa çekilen telgrafnamelerden anlaşılmıştır. Bu telgrafnamelerin mütalaasıyla memlekette vasî bir komünizm propagandası ve teşkilatı

³¹ Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Ankara, 2000, s.405; Kâzım Karabekir Mustafa Kemal Paşa'nın bu gibi çıkışlarını bizzat kendisinin halife olmak istemesine bağlamaktadır.

³² "Zaman oldu ki karşımıza çıkan kara fikirli mürteciler Türkiye'de amele ve rençber sınıfının mevcut olmadığını ve olsa bile hamalların memurlardan iyi yaşadıklarını söylemekten utanmadılar. Sun zamanlarda ise bilhassa İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara ve Eskişehir'de vücuda gelen amele ve rençber teşkilatları seslerini yükselterek gösterdiler ki Türkiye'de amele ve rençber namı altında inkılâpçı mühim bir sınıf yaşıyor..." Aslan, **Türkiye'de Komünist**, s. 239

³³ Lütfullah Bingöl, "Millî Mücadele'de (1918-1923) ve Erzurum'da Din Adamlarının Hizmetleri", **Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, IV. Kitap (Çeşitli Konular)**, Erzurum, 1978, s.121

olduğu zehabı hâsıl olur. Hâlbuki ne millet ve ne meclis ve ne hükümet böyle bir cereyana tarafdar olmamıştır. Ancak Rus Sovyet Cumhuriyetiyle dostane ve hatta müttefik bir politika takib etmek vaziyet-i hazır-a siyasiyemize en muvafık ve hayırlı bir yol olduğuna kanaat ederek Meclis ve Hükümet karar vermiş olduğundan Ruslar hakkında dost bir millet muamelesi icrası takarrür etmiştir. Bu muamele-i cemilekâraneden gerek hariçten ve gerek dahilden istifade ederek bu propagandaya kalkışanlar olduğu muhakkaktır. Milletın metın ve sebatı evsaf-ı esasıyesi böyle bir cereyana kapılmağa manî olduğu muhakkak ise de son zamanlarda teşviş-i efkârı mucib olacağı mülâhazasıyla böyle bed propagandalara suret-i katiyyede manî olacak tedabir ittihaz edilmiştir. Ancak Türkiye Komünist ve Halk İştirakiyyûn namıyla teşekkül eden fırkalar kendiliklerinden tatili muamelat etmişlerdir. Binaenaleyh halkın bu cereyana karşı cemiyetler teşkili ile her tarafta ikâ-i telaş ve heyecan edecek mahiyetde telgraflar keşide etmesi doğru olamaz. Çünkü her amel bir aks-ü âmel isdâr iderken mutlaka bir sarsıntıyı mucib olur. Her taraftan hükümetin aldığı istihbarat-ı mevsukaya nazaran bizi konferansa davet etmeğe İngilizlerin razı olması Şark politikamızın mü'essir inkişafının dahl-i azîmi olduğu tahakkuk etmiş olmasına nazaran şimdi dolayısıyla Şark politikası aleyhine teveccüh edebilecek böyle bir cereyanın pek muzır olacağı âzade-i iştihahtır. Binaaneleyh zat-ı âlilerince bu hususat nazar-ı dikkate alınarak cemiyet-i mezkûrenin bu suretle neşriyat ve teşvikatın ehemmiyet ve heyecanla telakkisine meydan verilmemesini Heyet-i Vekîle kararıyla rica ederim

Dahiliye Vekîli Namına
Adnan³⁴

Vali Hamit Bey, Dahiliye Vekili Adnan Bey'in yukarıdaki 3 Şubat 1921 tarihli yazısına karşılık olarak gönderdiği 5 Şubat 1921 tarihli cevabında, Doğuda cereyan eden ve Müslümanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakan hadiselerin tamamen Bolşevik tehlikesine karşı ortaya çıktığını, ancak bugün Mustafa Suphi ve arkadaşlarının tardı ile Ankara'daki Türkiye Komünist ve Halk İştirakiyyun Fırkaları'nın tatil-i faaliyet eylemeleri üzerine artık bu çerçevede bir tehdidin kalmadığını ifade etmektedir³⁵.

Mustafa Kemal Paşa Cemiyet hakkında edindiği bilgilerden sonra Kâzım Karabekir Paşa'ya 11 Nisan 1921 tarihinde gönderdiği telgrafla, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adına Muhâfaza-i Mukaddesât terkininin eklenmesinin doğru olmadığını bu

³⁴ **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi**, Sıra No: 1181, Kutu No: 24, Belge No: 106.

³⁵ Eken, **Kapancızâde Hamit Bey**, s.605-606.

konuda Cemiyet üyelerinin uyarılması gerektiğini belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu uyarısı üzerine Raif Hoca ile görüşen Karabekir, Cemiyet'in ismine eklenen Muhâfaza-i Mukaddesât terkinin doğru olmadığını belirterek kaldırılması tavsiyesinde bulunmuştu. Karabekir'in bu isteğine Raif Hoca, memlekette etkili olmaya başlayan Bolşevik, Halkçılık gibi cereyanlara karşı bu terkinin ayrıştırıcı değil tam tersine birleştirici bir unsur olarak Cemiyetin isminde muhafaza edilmesine izin verilmesini rica etti. Kazım Karabekir'in aynı uyarıları ihtiva eden 25 Mayıs 1921 tarihli telgrafi üzerine Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti Reisi Hoca Raif Efendi, Paşa'yı karargâhında ziyaret ederek konu hakkındaki görüşlerini ifade etti. Raif Hoca açıklamalarında; 23 Mayıs 1921 tarihinde Ankara'dan aldığı telgraftan Meclis içerisinde Anadolu Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubunun kurulduğunu öğrendiğini belirterek, Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin amacının Saltanat ve Hilafet'in hukukunun korunması olarak belirlendiğini ifade etmişti. Oysa yeni kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Sivas Kongresi'nde tespit edilen Hilafet ve Saltanat'ın hukukuna dair hiçbir kayda rastlanamamasından dolayı, Hilafet ve Saltanat'ın kaldırılarak Cumhuriyet'in ilan edileceği noktasında endişeleri olduğunu belirtmişti. Bu durumun Müdâfaa-i Hukuk Teşkilatları'nın amaçlarıyla örtüşmediği konusunda Kazım Karabekir Paşa da endişeli olduğunu ifade etmişti. Hatta Kazım Karabekir Paşa, böylesi hayati konularda kararlar alınırken kendisinin fikirlerine başvurulmamasından dolayı, şahsi kırgınlığını da gizlememektedir³⁶.

Raif Efendi ile arasında geçen bu konuşmayı BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya ileten Karabekir Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı ise şöyle idi: "Raif Efendi'nin Saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğe kalb-i mahsus olduğu hakkındaki fikri bir vehim mahzından başka bir şey olamaz. İdare-i merkeziyenin tevdî eylediği zevat arasında şahsiyetleri ve ef'al-i sabıkalarıyla müstehakk-ı tenkid olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise daha müsbet bir ifade ile muhtaç bulunmuş bir maddiyettir"³⁷.

Görülebileceği üzere Cemiyetin nizamnamesinde Hilafet ve Saltanatın hukukuyla ilgili herhangi bir açıklama da yer almamıştı. Çünkü Cemiyet, Mustafa Suphi ve avanesinin Erzurum'a geleceği söylentilerine karşı Erzurum halkının bir tepkisi, bir yansıması olarak kurulmuştu. Zaten buna gerekçe olacak bir durumda mevcut değildi. Mecliste görüşülen halkçılık programında da her iki müesseseyi ilgilendirecek veya rencide edebilecek bir

³⁶ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s.934-936.

³⁷ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s.937; Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası (İnkılâp Hareketlerimiz)**, Yay.Hz.Faruk Özerengin, 4.bsk, İstanbul, 1995, s.77 vd.

durum yoktu³⁸. Tunaya'nın Hilafet ve Saltanatı muhafaza gayesi ile kurulan bir teşekkül olarak tanımlamasına rağmen³⁹, Cemiyetin kuruluş gayesi yine bir beyannameinde de belirtildiği gibi “fitne ve fesat ocağı ve hile hud'a tuzağı olduğunu etraflıca tedkik edemediğimiz komünistlik ve halkçı iştirakiyun denilen mesail-i iblisanenin alçak ve memlekettten kovulmuş, anası, babası belürsüz, mazileri mülevves, cinayat ve ceraim-i müteaddide ile mahkum ve memleket ve islamiyetle alakaları katiyen gayr-ı mevcut birtakım edâni tarafından İslam ülkelerine sokmak...vs” isteyenlerden sakınma, korunma olarak ifade edilmiştir⁴⁰. Cemiyetin bu tavrı ve özellikleri de dikkate alınınca, Erzurum'da anti-komünist tavır daha iyi anlaşılacaktır⁴¹.

Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'a sokulmayarak Trabzon'a hareket etmeleri ve burada öldürülmeleri ve buna paralel olarak TBMM Hükümeti'nin sonraki süreçte sosyalist-komünist fikirlere karşı mesafeli duruşu ile birlikte Cemiyetin politikaları da değişmişti. Bundan sonra Cemiyet'in politikalarının ana eksenini Padişah ve Saltanatın hukuku oluşturacaktı.⁴² Cemiyet hakkındaki bu yorumlara rağmen, ne nizamnamesinde ne de daha sonra yayınlanmış eldeki mevcut beyannamelerinde Saltanat ve Hilafetin hukukunun korunmasına herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Zaten Saltanat'ın kaldırılması sürecinde Cemiyet, karşıt görüşler ileri sürseydi, II. Meclis için yapılan seçimlerde Cemiyet'in Reisi Hoca Raif Efendi'nin mebus seçilmesi engellenebilirdi. Hâlbuki Raif Efendi II. TBMM'ye Erzurum Mebusu olarak namzet gösterilmiş ve seçilmiştir. I. Meclis'te II. Grup üyesi olan Erzurum Mebusları'ndan hiçbiri II. Meclis'e katılmamıştır. Yapılan yeni seçimlerde ise Raif Efendi'nin yanı sıra Ziyâeddin Bey, Cazım Efendi, Halet Bey, Münir Hüsrev Bey ve Rüştü Paşa Erzurum Mebusları olarak seçilerek 19 Ağustos 1923 tarihinde Meclis'e dahil olmuşlardır⁴³.

Esasen Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin II. Meclis seçimlerine dair bir takım çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü Cemiyet, seçim beyannameesi olarak değerlendirilebilecek bir beyanname ile faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırmaya çalışmıştır. Yayınlanan bu beyannamenin tarihi tartışmalıdır. Bingöl, beyannamenin

³⁸ Akbulut, **Albayrak Olayı**, s.8; Bingöl, “Erzurum'da Din Adamları”, s. 122-123; Beyannamenin aslı için Ek-2'ye bakınız.

³⁹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952, s.533.

⁴⁰ Akbulut, **Albayrak Olayı**, s.82-83.

⁴¹ Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara, 1967, s.244.

⁴² Akbulut, **Albayrak Olayı**, s.87.

⁴³ Murat Küçükkuşurlu, **Cumhuriyet Devrinde Erzurum'da Siyasi Hayat (1923-1950)**, (Y.D.T.), Erzurum, 2006, s.165. Ayrıca bu dönem seçilen Erzurum Mebusları'nın biyografileri için bkz: Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927)**, III, Ankara, 1995, s.303-317.

tarihini 1921 olarak zikretmektedir. Oysaki 1921’de ülkede seçimlere dair herhangi bir çalışma yoktu⁴⁴. Mete Tunçay ise beyannamenin 1923 seçimlerine yönelik yayımlandığını düşünmektedir. Hatta Tunçay, Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti’nin II. Grupla özdeşleştiğini ve bu beyannamesini de II. Grubun taşra teşkilatının dinci kanadının bir faaliyeti olarak değerlendirmektedir⁴⁵. I. TBMM’de bulunan Erzurum Mebusları’nın II. Grup liderleri arasında olmaları ve Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti’nin de Erzurum merkezli bir hareket olması, her iki oluşumun birbiriyle bağlantılı olduğu hususunda bir kanaatin gelişmesine neden olmuştur. Halbuki Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti kurucularından sadece Erzurum Mebusu Durak Bey I. Meclis’te görev yapmıştı. O da gruplardan hiçbirisine girmeyerek bağımsız kalmayı tercih etmişti⁴⁶.

Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti’nin yukarıda bahsedilen seçim beyannamesi oldukça dikkat çekici ifadeler taşımaktaydı. Bu beyanname adeta bir manifesto idi. “Ey Ümmet-i Muhammed, Ey Aziz Hemşehrilerimiz” diye başlayan beyannamede, Milli Mücadelenin faziletlerine, bütün ülkede Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin üstlendiği kutsal vazifelere ve de bu süreçte Erzurum’un üstlenmiş olduğu role vurgu yapılmıştı. Sonra da cemiyetin gaye ve amaçlarına ulaşabilmesi için bir takım uyarılarda bulunulmuştu.

Beş maddelik bu uyarıları özetlemek gerekirse; birinci maddede ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış siyasetin nazik durumuna dikkat çekilmişti. Bu noktadan hareketle toplanacak Meclisin çalışmalarının daha da önem kazanacağı belirtilmişti. Diğer maddelerinde de mebus seçilecek kimselerin özellikleri ele alınmış, bunları seçecek olan “müntehib-i sanî”lerin de duygu ve menfaatlerine göre değil, büyük bir sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri istenmişti. Ayrıca beyannamede, ileriki günlerde bu gibi özellikler taşıyan mebus namzetlerinin bir listesinin yayınlanacağı belirtilmişti⁴⁷. 1923 mebus seçimleri sırasında Erzurum mebusu seçilenlerin Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti’nin hazırlayacağını vaat ettiği listeye göre mi yoksa Ankara’nın isteğine göre mi seçildiği konusunda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Bu konuda Cemiyet ile Ankara arasında bir mutabakatta sağlanmış olması ihtimal dahilindedir.

⁴⁴ Bingöl, “Erzurum’da Din Adamları”, s.123.

⁴⁵ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Ankara, 1981, s.359.

⁴⁶ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, I, Ankara, 1994, s.309; Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet**, s.130.

⁴⁷ **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi**: Kutu No: 21 Belge No: 62. Ayrıca bakınız Ek- 1.

Sonuç

Reisi Hoca Raif Efendi ile anılan Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin Raif Efendi'nin mebus seçilmesinden sonra uzunca bir süre herhangi bir faaliyetine rastlanmamıştır. Cemiyet'in isminin tekrar kamuoyu gündemine gelmesi, 1925 yılında Şapka Kanunu münasebetiyle Erzurum'da çıkan olaylarla birlikte olmuştur.

24 Kasım 1925'te başlayan olaylar üzerine Hükümet, 25 Kasım 1925'te Erzurum'da bir ay süreyle örfi idare ilan etmişti. Bu olaylar üzerine Ali (Çetinkaya) Bey başkanlığındaki Ankara İstiklâl Mahkemesi, 6 Aralık 1925'te Erzurum'a gelmiş ve konu hakkında ön araştırmalar yapmıştı. Heyet'in Erzurum'da yaptığı ilk incelemeler sonucunda vardığı kanaate göre olayların çıkmasında Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin etkisi vardı. Bu süreçte İstiklâl Mahkemelerinin dışında Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde yapılan yargılamalar sonucunda da Erzurum'da ayaklanmaya katıldığı tespit edilen birçok kişi muhtelif cezalara çarptırılmıştır⁴⁸.

Diğer taraftan sanıklar arasında bulunup yargılanması Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin yetkileri dışında olan Erzurum eşrafından 13 sanık ise Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Mahkeme, 31 Ocak 1926'da Erzurum sanıklarını yargılanmaya başlamıştır. Yapılan duruşmalar boyunca dikkati çeken nokta, Mahkeme Heyeti'nin huzurlarına getirilen bütün sanıklara Erzurum Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti ile ilişkilerine dair sorular sorması idi⁴⁹.

Yargılama sürecinde Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin olaylarla organik bir bağı olmadığı yönünde kanaat oluşmuş ve 3 Şubat 1926'da yapılan son duruşmada Mahkeme nihaî kararını vererek, yargılanan sanıkların bir kısmının olaylara karıştığını tespitle değişik cezalara çarptırmıştır⁵⁰.

Erzurum Hadisesi dolayısıyla yapılan İstiklâl Mahkemeleri yargılamalarında adı geçmesine rağmen, bu tarihlerde Muhâfaza-i Mukaddesât Cemiyeti'nin varlığını ve faaliyetlerini devam ettirdiği konusunda elde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁸ Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri, I-II**, İstanbul, 1997, s.414. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Küçükuşurlu, **Cumhuriyet Devrinde Erzurum**, s.353-385.

⁴⁹ Ankara istiklâl Mahkemesi'nde yapılan yargılamalar hakkında bkz: **Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları**, (Haz.Ahmed Nedim), İstanbul, 1993, s.141-236.

⁵⁰ Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri, I-II**, s.414-415.

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

B- GAZETELER

Albayrak

C- TETKİK ESERLER

Adivar, Halide Edip, **Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri**, İstanbul, 1955.

Akbulut, Dursun Ali, “Şark Harekatı Öncesi Celaleddin Arif Bey’in Erzurum’a Gelişi ve Erzurum’da Bazı Hadiseler”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, 3/I, (19 Mayıs 1989).

Akbulut, Dursun Ali, **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991.

Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları, (Haz. Ahmed Nedim), İstanbul, 1993.

Aslan, Yavuz, **Birinci Doğu Halkları Kongresi(1-7 Eylül 1920-Bakû)**, İstanbul, 2007.

Aslan, Yavuz, **Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi**, Ankara, 1997.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Ankara, 2000.

Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri, I-II**, İstanbul, 1997.

Başak, Tolga, **Millî Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu (Y.Y.L.T.)**, Erzurum, 2000.

Bayur, Hikmet, “Mustafa Suphi ve Millî Mücadeleye El Koymaya çalışan Baş dışarıda Akımlar”; **Bellekten**, 140/XXXV(Ekim 1971).

Bingöl, Lütfullah, “Millî Mücadele’de (1918-1923) ve Erzurum’da Din Adamlarının Hizmetleri”, **Atatürk Üniversitesi’nin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, IV. Kitap (Çeşitli Konular)**, Erzurum, 1978

Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakû 1920 (Belgeler), 3.bs., İstanbul, 1999.

Çankaya, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, III, Ankara, 1968-1969.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, I, Ankara, 1994.

Demirel, Ahmet, **Birinci Meclis’te Muhalefet, İkinci Grup**, 2.bs., İstanbul, 1995.

Eken, Halit, **Bir Millî Mücadele Valisi ve Anıları Kapancızâde Hamit Bey**, İstanbul, 2008.

Erdeha, Kamil, **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstanbul, 1975.

Goloğlu, Mahmut, **Cumhuriyete Doğru 1921-1922**, Ankara, 1971.

İleri, Rasih Nuri, **Atatürk ve Komünizm**, İstanbul, 1970

Karabekir, Kazım, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul, 1990 .

Karabekir, Kazım, **Nutuk ve Karabekir’den Cevaplar**, 12, İstanbul, 1997.

Karabekir, Kazım, **Paşaların Kavgası (İnkılâp Hareketlerimiz)**, Yay.Hz.Faruk Özerengin, 4.bsk, İstanbul, 1995.

Kaymak, Erol, **Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı**, İstanbul, 2000, s.212-213.

Koca, Hüseyin, **Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları, Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'ne**, Konya, 1998.

Konukçu, Enver, **Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum**, Ankara, 1992.

Korkut, Refik, **Milli Mücadele Takvimi, (Tarihsiz)**.

Küçükkuşurlu, Murat, **Cumhuriyet Devrinde Erzurum'da Siyasi Hayat (1923-1950), (Y.D.T.)**, Erzurum, 2006.

Mazıcı, Nurşen, **Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)**, İstanbul, 1984.

Meşhur Valiler (50 Ünlü Vali), Ankara, 1969.

Mumcu, Uğur, **Kâzım Karabekir Anlatıyor**, 8.bs., İstanbul, 1993.

Özalp, Ömer Hakan, **Hoca Şeyh, Siyasetçi Erzurumlu Yeşilzade Mehmet Salih Efendi**, İstanbul, 1999.

Öztürk, Kâzım, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927)**, III, Ankara, 1995.

Selvi, Haluk, **Büyük Millet Meclisi'nde Celaleddin Arif Bey (1875-1930), (Y.Y.L.T.)**, Erzurum, 1994.

Selvi, Haluk, **Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Ankara, 2000.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 2, Ankara, 1985.

Tevetoğlu, Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara, 1967.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Ankara, 1981.

EKLER

EK-1

Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyet-i Merkeziyesi Beyannamesi

Ey Ümmet-i Muhammed, Ey Aziz Hemşehrilerimiz,

Harb-i Umumî felaket-i uzması akîbetinde kürre-i arzdeki 350 milyon Müslümanın gözbebeği olan kürsî-yi mualla-yı Hilafet-i İslamiye'nin makarriyle anâ merbut bir nice memalik-i İslamiyenin düşman-ı bîamanlarımız tarafından nasıl işgal ve tarumar edildiği ve bu meyanda hakikaten her kabza-i hakî bir şehid kanıyla yoğrulmuş güzel vatanımız Erzurum'umuzun da kimlere pişkeş çekilmek istenildiği cümlemizin malumudur. İşte böyle bir zamanda idiki erbâb-ı azm ve himmetin delaletleriyle bir bir teşekkül eden millî müdâfaa cemiyetlerinden biri de Erzurum'umuzda meydana gelmiş ve derd ortağımız olan civar vilayetlerle derdleşüb çareler aramak üzere Erzurum'da bir kongre akdine derhal teşebbüs edilüb tevfik-i ilahi sayesinde akd olunan kongrede derdlerimiz ortaya dökülmüş ve bu derdlerin devasının ancak fedakarane çalışmak ve dinsiz, namussuz esir yaşamaktan ise din ve şerefiyle ölmeği tercih itmekden ibaret olduğuna karar virilmiş idi ve bu suretle taazzuv iden Vilayat-ı Şarkiyye Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti bilahare kesb-i tevessü'le Anadolu Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti halinde inkîşaf iderek şarken ve garben vatanın pay-ı adadan tathir ve müdâfaasına azm-i teşebbüslerle lütf-i ilahi sayesinde her cihetde muvaffakiyetler husul bulmağa başladığı bir esnada idi ki kimlerden ibaret olduğu mukaddema neşr olunan bir beyannamemizde kayd ve işaret idilen bazı muhteris ve menfaatperestler vaktiyle Şark'tan kopmuş ve bunca mamureleri harab ve bitab idüb bir memleket dahilinde milyonlarla mahlukatı yekdiğerine boğdurub boğazlattırarak hak-ı helaka sarmış açlık ve sefaleti insan eti yemek derecesine getirmiş olan bir fikir ve akîde-i batle fırtınalarını memleketimize sokub ordu vesaire gibi maddî ve manevî kuvvetleri devirmeğe ve bir herc-ü merc meydan getirerek bu meyanda kendileri bir baş olmak ve halkın bütün hukuk-u emval ve ırz ve namus ve mukaddesatını yıkub enkazı üzerinde kendilerine bir mevki-i istifade ve tahakküm ihzar itmek teşebbüsüne düşmüşler ve hatta pak ve neziye olan müdâfaa-i hukuk ahkam ve gayeleri meyanında bu gibi melanet ve mefsedetleri yerleşdirmek suretiyle bile bir istihale ve bir inkılab vücuda getirmek üzere hemen faaliyete de geçmek üzere idilerki Erzurum'un pâk ve dindar nasiyesi yine parlayub buraca infisaha uğratılmış olan cemiyeti yeniden Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i hukuk namıyla bi't-teşkil bu zulmed alüd efkâr-ı fasidenin mahiyetini meydana koyarak muhitî tenvir ve müteşebbislerinin görüb tanımak istemekleri hakk ve hakikati gözlerine sokmuş ve dinlemiş kafalarını aşığı indirtmiş idi. Cemiyetin teşkili bütün ağraz-ı faside ve amâl ve ihtiras menfaatperestane beşâşiyelerinden münezzezh-gaye ve mesleği isminin medlûlünden ibaret olarak sarf-ı kudsî ve nezye bir amel-i dindaraneye münhasır olmak üzere vukua geldiğinden

şimdiye kadar başka vadilerde hiçbir şeyle alakalanmayub dahıl ve haricde din ve milletin düşmanlarının tecavüzlerine karşı icab eden mukabele ve müdâfaa-i mümkünede bulunulmuştur. İşte bu kere meclis-i millinin tecdiden intihabata karar virmesi üzerine hak veya batıl bir takım fikir ve düşünce sahiblerinin kendi fikir ve düşüncelerini atıde tervic için esbâb hazırlamak üzere halen müsaid buldukları meydan-ı faaliyete atıldıkları şu esnada yine bir takımlarının da buralarca alttan alta ve bin dürlü riya kisvelerine bürünerek ve suret-i hakdan görünerek faaliyete girdikleri hatta mebus namzedi olmak üzere mülhakata, şuraya buraya bir takım esâmî ve listeler irsaliyle ezhan-ı ahaliyi iğfâl ve tağlit ve desiseler istimalıyla birer mebusluk elde ederek atı de efkar ve amâl-ı şahsiye ve menfaat ve ihtirasat hasiselerini daha serbest ve kuvvetlice temine teşebbüs ve gayret itmekde oldukları görülüb anlaşılmıştır. Bu gibiler ileride sine-i milletin amal ve efkar-ı kudsiye ve adab-ı millîyesiyle gayr-i kabîl-i te'lif ve taban taban zıt bir takım vaziyetler ihdasıyla da mukadderat-ı milleti mel'abe çevirüb mukaddesat-ı millete tecevüz-kârâne hareketde bulunacakları ve millet ve memleketin menafi-i aliyesi zararına olsa dahî menafi-i şahsiyelerini takibi elden bırakmayacakları emsal ve asâr-ı sabitesiyile tayin ve tezahür etmiş olduğundan ve bu noktadan keyfiyet cemiyetin gaye ve amal mübeccelesiyle alakadar görüldüğünden dindar ve muhterem ahalimizin pişgahına atideki nukat-ı selamet-i umumiye namına arz ve izahı bir vazife telakki eyledik.

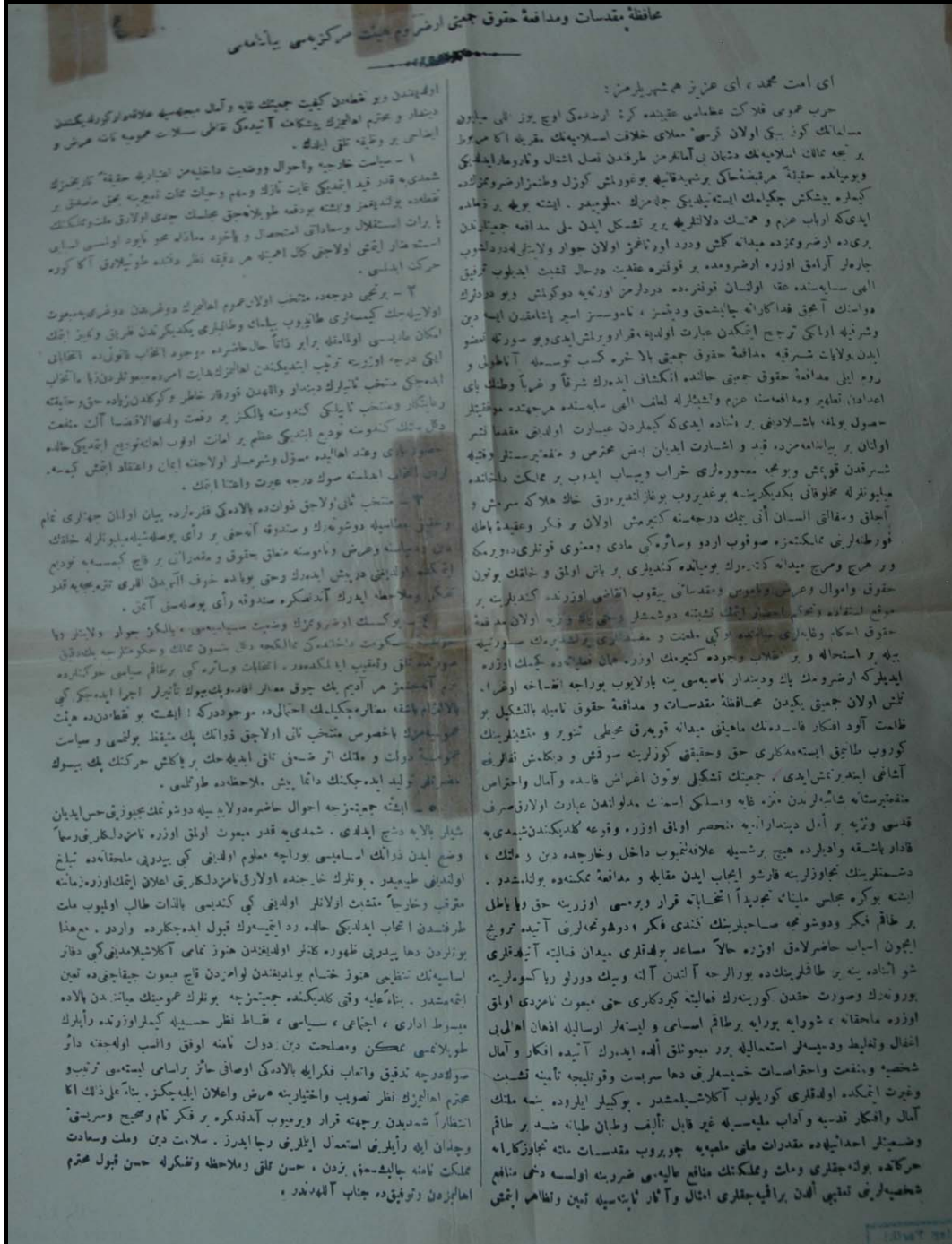
1- Siyaset-i hariciye ve ahval ve vaziyet-i dahiliyemiz itibarıyla hakikaten tarihimizin şimdiye kadar kaydetmediği gayet nazik ve mühim ve hayat memat tabirine bihakkın ma'sadak bir noktada bulunduğumuz ve işte bu defa toplanacak meclisin ciddi olarak millet ve memleketin ba berat istiklal ve saadâtını istihsal veyahut maazallah mahv-ı nâbud olması esbabını istihzar etmiş olacağı kemal-i ehemmiyetle her dakika nazar-ı dikkatde tutularak âna göre hareket edilmesi

2- Birinci derecede müntehib olan umum ahalimizin doğrudan doğruya mebus olabilecek kimseleri tanıyup bilmek ve talibleri yekdiğerinden tefrik ve temyiz etmek imkan-ı maddisi(?) olmamakla beraber zaten hal-i hazırda mevcut intihab kanunide intihabatı iki derece üzerine tertib ettiğinden ahalimizin bidayet emirde mebuslardan ziyade intihab edeceği müntehib-i sanilerin dindar ve Allahtan korkar hatır ve gönülden ziyade hak ve hakikate riayetkar ve müntehib-i saniliği kendisine yalnız bir rıfat ve led-el iktiza alet-i menfaat değil milletin kendisine tevdi ettiği azim bir emanet olup ehline tevdi etmediği halde huzur-ı bari ve ind-i ahalide mesul ve şermsar olacağına iman ve itikad etmiş kimselerden intihab edilmesine son derece gayret ve itina etmek.

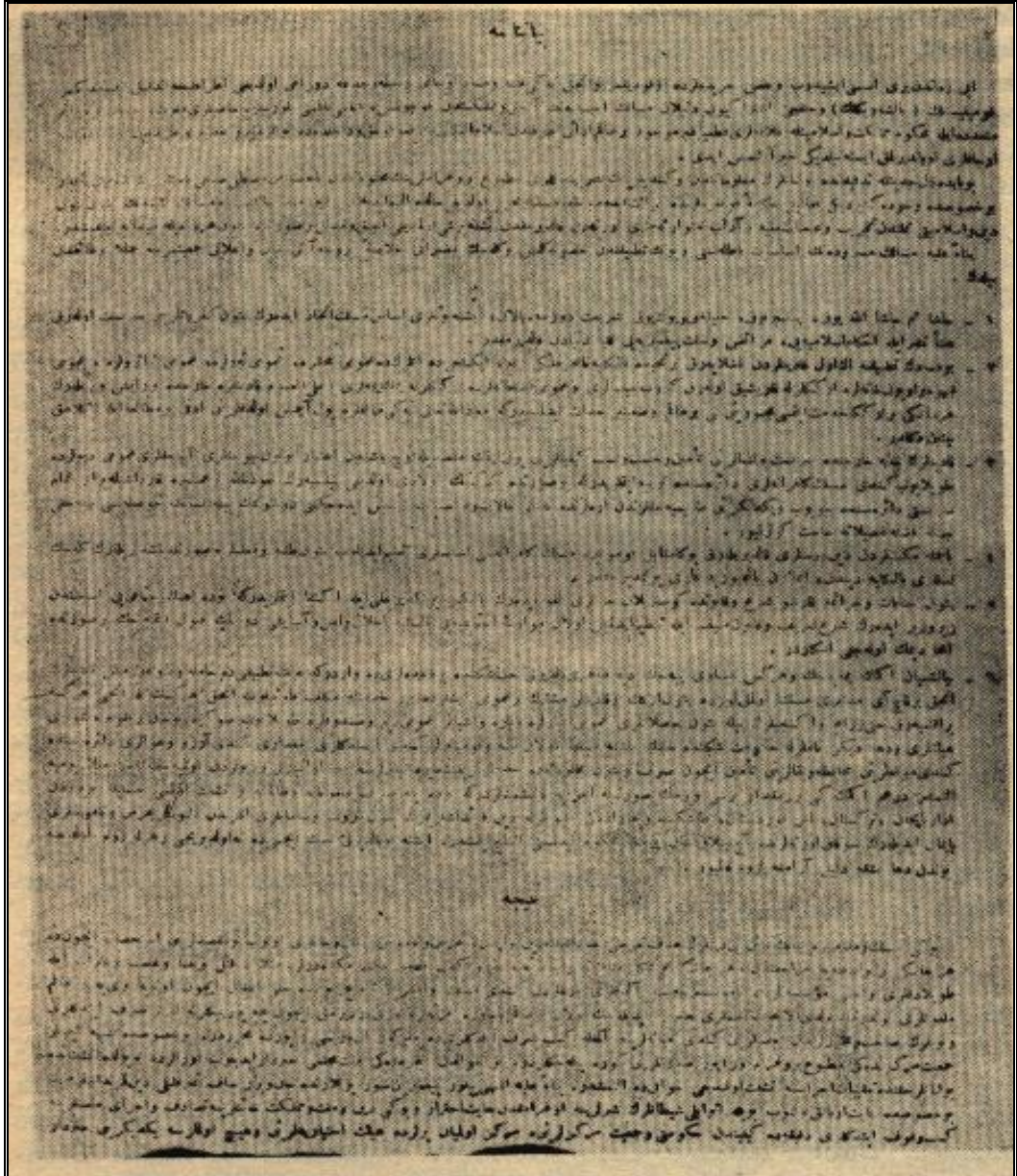
3- Müntehib-i sani olacak zevatta bâladaki fıkralarda beyan olunan cihetleri tamam ve hakiki manasıyla düşünerek ve sanduğa atacağı bu rey pusulasıyla milyonlarla halkın din ve dünyasına ve ırz ve namusuna müteallik hukuk ve mukadderat birkaç kimseye tevdi etmekde olduğunu derpiş ederek ve hatta bu babda havf-ı ilahiden elleri titreyinceye kadar tefekkür ve mülahaza ederek andan sonra sanduğa rey pusulasını atmak.

4- Yüksek Erzurum'umuzun vaziyeti siyasiyesi yalnız civar vilayetler veya havza-i hükümet dahilindeki memalikce değil bütün memalik ve hükümetlerce pek dakik surette telakki ve takip edilmektedir. İntihabat-ı vesaire gibi birtakım siyasi hareketlerde bizim atacağımız her adım pek çok manalar ifade ve pek büyük tesirler icra edeceği gibi bil-iltizam başka manalara çekilmek ihtimali de mevcuttur ki işte bu noktadan da heyet-i umumiyeimizin bahusus müntehib-i sani olacak zevatın pek müteyakkız bulunması ve siyaset-i umumiye-i devlet ve milletin eser-i zaafi telakki edilecek bir yanlış hareketin pek büyük mazarratlar tevliid edeceğinin daima piş-i mülahazada tutulması.

5- İşte cemiyetimizce ahval-i hazıra dolayısıyla düşünmek mecburiyeti hissedilen şeyler bâlâya dercedildi. Şimdiye kadar mebus olmak üzere namzedliklerini resmen vaz' eden zevatın esamisi buraca malum olduğu gibi peyderpey mülhakatada tebellüğ olunduğu tabiidir. Bunların haricinde olarak namzedliklerini ilan etmek üzere zamanına müterakkib ve haricen müteşebbis olanlar olduğu gibi kendisi bizzat talib olmayub millet tarafından intihab edildiği halde reddetmeyerek kabul edecekler de vardır. Maahaza bunlardan daha peyderpey zuhura gelenler olduğundan henüz tamamı anlaşılacağı gibi defatir-i esasiyenin tanzimi henüz hitam bulmadığından livamızdan kaç mebus çıkacağı da taayyün etmemiştir. Binaenaleyh vakti geldiğinde cemiyetimizce bunların umumunun meyanından bâlâda mebsut idari, ictimai, siyasi, nukat-ı nazar hissiyle kimler üzerinde reylerin toplanması mümkün ve maslahat-ı din ve devlet namına evfek ve enseb olacağına dair son derece tedkik ve itab fikriyle bâlâdaki evsaf-ı haiz bir esami listesi tertib ve muhterem ahalimizin nazar-ı tasvib ve ihtiyarına arz ve ilan eyleyeceğiz. Binaen ale'z-zalik anâ intizaren şimdiden bir cihete karar vermeyüb andan sonra bir fikr-i tâmm ve sahih ve serbestî-i vicdan ile reylerini istimal eylemelerini rica ederiz. Selamet-i din ve millet ve saadet-i memleket namına çalışmak bizden hüsn-ü telakkî ve mülahaza ve tefekkürle hüsn-ü kabul muhterem ahalimizden tevfikde Cenab-ı Allah'tandır.

Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Seçim Beyannâmesi

Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Komünizm Konusunda Halkı Uyarın Beyannâmesi

Ek-4

Raif Hoca'nın Mebus Hüviyeti

Ek-5

Muhâfaza-i Mukaddesât ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti
(Erzurum Heyet-i Merkeziyesi-337) Yazılı Mühürü